

Вікторія Андрущенко, Ольга Левченко

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Горлівський інститут іноземних мов

Україна

ТИПИ ЛЕКСИЧНОЇ РЕКУРЕНТНОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ЇЇ ВИЯВУ У СТРУКТУРІ АНГЛОМОВНОГО РОМАНУ Н. ҐЕЙМАНА ТА Т. ПРАТЧЕТТА «ДОБРИ ПЕРЕДВІСНИКИ» І ЙОГО ТЕКСТІ-ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Специфіка дослідження й аналізу формального структурування й змістового наповнення внутрішньої категорійно-рівневої художньотекстової системи (І.Р. Гальперін, Р. Гасан, М. Гелідей, В. Дресслер, А.П. Загнітко, О.І. Москальська, О.О. Селіванова та інші), забезпеченої реєстром мовних засобів реалізації категорії зв'язності, дає змогу дослідити особливості укладання зв'язного художньотекстового цілого в закономірних рамах надфразної єдності (НФЄ). Здійснені спроби нашарування лінійних форм вияву лінійної зв'язності як визначальних чинників граматико-семантичної організації художньотекстової структури в повній мірі не висвітлюють типово-диференційних особливостей їхньої формалізації в германських та слов'янських мовах. Метою дослідження постає аналіз аналогіїно-специфічних ознак репрезентації лексичних конститuentів структурно-горизонтальної побудови художньої надфразнотекстової моделі германської та слов'янської мов. Завданням є простеження універсальних лінійно-структурних форм вияву

лінійної зв'язності в германському й слов'янському художньому надфразному цілому зі встановленням маркованих сигналізаторів мовно-формалізованої специфіки реалізації останньої в англійській та українській мовах. Новизна аналізу полягає в тому, що вперше представлено універсально-диференційований спектр вияву лінійних форм категорійної зв'язності у межах художньотекстового цілого англійської мови та його текстів-перекладі українською на матеріалі роману Н. Геймана та Т. Пратчетта «Добрі передвісники».

Визначальною категорією тексту є категорія зв'язності, що поєднує в собі когезію (формальну зв'язність) та когерентність (семантичну зв'язність). Існує два типи когезії. Перший – граматична, що заснована на структурному змісті, і другий тип – лексична, яка заснована на лексичному змісті та фонових знаннях. Відтак, дослідники Р. Гасан і М. Гелідей наголошують на тому, що когезія виражена частково граматичними засобами (еліпс, сполучник), частково лексичними засобами (референція, субституція, лексична когезія) [8, с. 14], сукупність яких і становить певне смислове текстове тло.

На думку О. І. Москальської, найпоширенішими формально-змістовими засобами когезійного компонування художньотекстового системного цілого постають: регулярна повторюваність однорідних тематико-ключових слів; синонімічний та лексичний повтори як носії теми; явище прономіналізації; референція відповідних слів у масштабі надфразної єдності [5, с. 17–20].

Заявлене дослідження має на меті проаналізувати різновиди лексичного повтору, як засоби реалізації категорії зв'язності в англійському художньотекстовому цілому, паралельно із простеженням специфіки вияву лексичних маркерів зв'язності в межах перекладу останнього українською мовою.

Лексична когезія виявляється у повторі слова чи словосполучення або вживанні лексичних одиниць, які належать до спільної тематичної групи (синоніми, антоніми, гіпоніми, гіпероніми тощо) [3, с. 184].

Лексична когезія репрезентується за допомогою таких зовнішніх засобів організації зв'язку як лексичні повтори. Лексичний повтор – це повтор слова або заміна спорідненим словом для збереження єдності теми та досягнення точності й зв'язності тексту.

У художніх творах лексичні повтори можуть використовуватись для додавання експресивності, як засіб створення виразності, для

передачі й посилення емоційного стану персонажів, для підкреслення важливої у смисловому плані групи слів, як засіб дотримання ясності викладу думок, як засіб передачі монотонності й одноманітності дій тощо [2, с. 132].

На думку провідних зарубіжних та вітчизняних вчених (А. Загнітко, Р. Гасан, М. Гелідей, Т. ван Дейк, В. Дресслер, О. Москальська, О. Селіванова) слід розрізняти такі види лексичного повтору: дериваційний, синонімічний, антонімічний, перифрастичний, гіпонімічний, тематичний тощо.

Дериваційний повтор об'єднує спільнокореневі слова, що належать до різних частин мови. Наприклад: англ. *She looked at Sister Mary, realized that Mr. Young had never seen the inside of a pentagram, and confined herself to pointing at Baby A and winking. Sister Mary nodded and winked back. The nun wheeled the baby out. As methods of human communication go, a wink is quite versatile. You can say a lot with a wink* (7, с. 38) – укр. Вона кидає погляд на сестру Марію, розуміє, що пан Янг ніколи в житті не бачив пентаграми з середини, і обмежується тим, що просто показує на немовля А і підморгує. Сестра Марія киває і також підморгує. Черниця вивозить малюка з палати. Підморгування – це справді універсальний метод людської комунікації (1, с. 44). У наведеному прикладі слова англ. *winking* „підморгує” – англ. *winked* „підморгнула” – англ. *a wink* „підморгування” та укр. *підморгує* – підморгування спільнокореневі. Слово англ. *winking* виконує функцію герундія у реченні, англ. *winked* – дієслова минулого часу, англ. *a wink* – іменника; укр. *підморгує* – дієслово 3-ої особи однини, укр. *підморгування* – віддієслівний іменник.

Повторення спільнокореневих слів підсилює емоційну напругу в тексті, підкреслює смисловий план слів, що повторюються.

Сутність синонімічного повтору полягає в тому, що для вираження однієї і тієї самої думки використовуються синонімічні засоби. Наприклад: англ. *Bilton and Scaggs' second great publishing disaster occurred in 1653. By a stroke of rare good fortune they had obtained one of the famed "Lost Quartos" – the three Shakespeare plays never reissued in folio edition, and now totally lost to scholars and playgoers. Only their names have come down to us. This one was Shakespeare's earliest play, The Comedie of Robin Hoode, or, The Forest of Sherwoode. [The other two are The Trapping of the Mouse, and Golde Diggers of*

1589.] Master Bilton had paid almost six guineas for the quarto, and believed he could make nearly twice that much back on the hardcover folio alone (7, с. 57) – укр. Друге видавниче фіаско Білтона і Скеґза сталося 1653 року. Їм поталанило роздобути один зі знаменитих «загублених шедеврів» Шекспіра – із перших його п'єс у форматі ін-кварто три ніколи не перевидавалися ін-фоліо, і їх наразі вважають втраченими для дослідників і затятих театралів. До наших часів дожили лише їхні назви. Мова йде про найперший твір Шекспіра, що називався «Комедія про Робіна Гуда, або ж Шервудський ліс». Магістр Білтон виклав за раритет майже шість гіней, передбачаючи, що подвоїть цю суму на одному тільки ін-фоліо в твердій палітурці (1, с. 62–63). Фрази англ. one of the famed “Lost Quartos”, англ. Shakespeare’s earliest play, англ. the quarto та укр. один із знаменитих „загублених” шедеврів Шекспіра, укр. найперший твір Шекспіра, укр. раритет є контекстуальними синонімами.

Використання синонімічного повтору дає можливість автору розширити, деталізувати основний зміст висловлювання.

Антонімічний повтор – це повтор, при якому до кількох сусідніх речень введено слова з протилежним значенням, і це підтримує зв'язність тексту, а не руйнує його. Наприклад: англ. Hell wasn't a major reservoir of evil, any more than Heaven, in Crowley's opinion, was a fountain of goodness; they were just sides in the great cosmic chess game. Where you found the real McCoy, the real grace and the real heart-stopping evil, was right inside the human mind (7, с. 94) – укр. Пекло – не якесь метафоричне джерело зла, та і Небеса, на думку Кроулі, не фонтанують добром. І одне, й інше – лише супротивники у нескінченній космічній шаховій партії. А ось де криється справжня справдешність, де можна знайти істинну благодать і достеменно зло, то це в серцях і головах людей (1, с. 99). Слова англ. Hell „Пекло” – англ. Heaven „Небеса”, англ. evil „зло” – англ. goodness „добро”, англ. the real grace „істинну благодать” – англ. the real heart-stopping evil „достеменно зло” є антонімічним парами лексем, на яких ґрунтується смислова вичерпність аналізованої надфразної єдності. Протиставлення увиразнюють та підсилюють антонімічний повтор, який надає висловленню експресивного забарвлення. англ. Aziraphale. The Enemy, of course. But an enemy for six thousand years now, which made him a sort of friend (7, с. 44) – укр. Азирафаїл.

Ворог. Звісно, ворог, але ворог протягом останніх шести тисяч років. Що робило з нього друга, в певному сенсі (1, с. 50). У цьому прикладі одночасно представлені синонімічний та антонімічний повтори. Лексичні одиниці англ. Aziraphale „Азирафаїл” – англ. епету „ворог” забезпечують синонімічний повтор, лексеми англ. епету „ворог” – англ. friend „друг” формують антонімічний повтор. У такий спосіб комунікативне повідомлення у рамках надфразної єдності розширюється та набуває експресивного забарвлення.

Перифрастичний повтор надає мові певного пафосу. Посилена емотивність характеризує повтори, що передбачають синонімічну заміну однакового імені назвою, сильнішою за семантикою [2, с. 101]. Наприклад: англ. Aziraphale grabbed the dashboard. “You can’t do ninety miles an hour in Central London!” Crowley peered at the dial. “Why not?” he said. “You’ll get us killed!” Aziraphale hesitated. “Inconveniently discorporated,” he corrected, lamely, relaxing a little. “Anyway, you might kill other people” (7, с. 95) – укр. Азирафаїл схопився за приборну панель. – «В центрі Лондона заборонено їхати зі швидкістю сто п’ятдесят кілометрів на годину!» – Кроулі зиркнув на щиток. – «А це ще чому?» – «Бо ти нас обох уб’єш! Тобто ...» – Азирафаїл завагався. – «Розівтиш найнеприємнішим чином», – виправився він, трохи розслабившись. – «В усякому разі, ти можеш вбити інших людей» (1, с. 100) Вислів англ. Inconveniently discorporated „Розівтиш найнеприємнішим чином” є перифразом слова англ. get us killed „уб’єш нас”. Автор використовує перифрастичний повтор для того, щоб привернути увагу читача до неординарності героїв, чим забезпечується структурно-сміслові поєднання реченневих компонентів у рамках аналізованої надфразної єдності.

Варіантами лексичної рекурентності також можна вважати тематичні та номінативні групи (чи ланцюги).

Термін „номінативний ланцюг” було введено Д. Фівегером як аналог ізотопії. Сутність цього поняття полягає в тому, що одного разу введено в текст позначення предмета (номінація) у вигляді одно- або багаторазової рекуренції повністю або частково відтворюється (повторюється). Номінативний ланцюг дозволяє розкрити певну тему, подію. Основним засобом створення ізотопії є повторна номінація [6, с. 320].

Наприклад: англ. “Anathema Device,” said Anathema. “I’m an occultist, but that’s just a hobby. I’m really a witch. Well done. You’re half an hour late,” she added, handing him a small sheet of cardboard (7, с. 230) – укр. «Анатема Пристрійт. Окультистка. Та це лише хобі. Насправді я відьма», – відповіла Анатема. – «А ти молодчина. Хоч і спізнився на півгодини», – додала вона, передаючи йому клаптик картону (1, с. 230). Слова англ. Anathema Device „Анатема Пристрійт” – первинна номінація, англ. Anathema „Анатема”, англ. occultist „окультист”, англ. witch „відьма”, англ. she „вона” – повторна номінація разом становлять номінативний ланцюг денотативного компонента – героїня твору.

Особливістю тематичної групи, за зауваженням Н. Ключки, є те, що вона, з одного боку, виділяється на основі логічного членування широкого поняття, а з іншого, – на основі того, як це поняття членується, і логікою мови – значеннями слова. До складу тематичної групи входять слова, що виражають окремі поняття, одиничні або об’єднані в лексико-семантичні групи [4].

Лексико-тематичні групи є важливими категоріями мовного вживання й головними компонентами лінгвістичної композиції усього тексту твору. Кожна така група спрямована на створення конкретного художнього образу мовними одиницями. У композиції аналізованого роману можна виокремити декілька тематичних груп.

Першу групу Надприродні істоти утворюють назви цих істот, їх імена та місця, де вони мешкають. Такі слова допомагають виразно відобразити протистояння добра і зла у світі. Наприклад: демон, змії, диявол, янгол, Сатана (скинутий янгол, Диявол), Вельзевул (скинутий янгол, князь Пекла), Гастур (скинутий янгол, герцог Пекла, давнє божество, вигадане американським письменником Амброузом Бірсом, від нього перейшло до англійця Роберта Чемберса, від нього – до Г. Ф. Лавкрафта та лавкрафтіанців), Лігур (скинутий янгол, герцог Пекла, вигаданий авторами роману), Кров-Лий або Кроулі (друге ім’я демон отримав на честь відомого британського окультиста Алістера Кроулі), Метатрон (глас Божий), Бог, Пекельний пес.

Друга тематична група Захоплення включає в себе хобі та діяльність персонажів роману. Це дозволяє розкрити героїв повніше з різних боків. Наприклад: гавот (улюблений танок Азирафаїла, який той вмів танцювати, хоча янголи взагалі не танцюють), пісні гурту

Queen (їх постійно слухає Кроулі, коли їде в машині, у творі виконують допоміжну роль при створенні відповідної атмосфери й певною мірою відображають настрій Кроулі), букіністична крамничка, книжки, Біблія, пророцтва (Азирафаїл володів колекцією Нечестивих Біблій (повне зібрання) та мав усі книги пророцтв з автографами авторів, окрім збірки пророцтв Агнеси Оглашенної, через що дуже засмучувався), уява Адама (хлопець швидко чимось захоплюється і так само швидко згасає його інтерес), АМВ або Армія Мисливців на Відьом (організація у Великій Британії, що займається знищенням відьом та слідкує за їх діяльністю, зараз до цієї організації належать сержант Шадвелл та рядовий Ньютон Пульциферій, а єдиною справжньою відьмою є Анатема Пристрійт, спадкоємиця Агнеси), Орден пустодзвонів святої Берили (орден сатаністок, що брали участь в приході Антихриста).

Слід зауважити, що для забезпечення адекватного розуміння тексту, що перекладається, перекладачу потрібно замінювати безеквівалентний елемент додатковою інформацією, яка б пояснювала це поняття. Таким чином, імпліцитна інформація оригіналу стає експліцитною у перекладі.

Отже, типовий добір рекурентних лексичних одиниць із виявом їхньої варіативності (лексичний, дериваційний, синонімічний, антонімічний, перифрастичний, гіпонімічний, тематичний різновиди повторів) та диференційованої формалізації у рамках надфразних єдностей аналізованого художньотекстового утворення англійської мови та його тексті-перекладі українською мовою постає провідним засобом структурної та змістової зв'язності останнього. Вочевидь, лексичну структуру тексту виформовують тематично й функційно марковані рекурентно-мовні лексичні одиниці – ключові компоненти, що постають опорними комунікативно-смысловими й глибинно-парадигматичними точками, забезпечуючи повноцінне розгортання художньотекстової структури як за горизонтальною, так і вертикальною вісями, а також її цілісне сприйняття.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі художньотекстових єдностей інших мов, літературних течій і жанрів, що, безумовно, привнесить до теорії тлумачення зв'язності як універсальної структурно-семантичної текстової категорії із певним спектром мовних засобів вияву, структурно диференційованих в певній мові.

Список використаної літератури

1. Гейман Н. Добрі передвісники: ґрунтовні й вичерпні пророцтва Агнеси Оглашенної, відьми / Ніл Гейман, Террі Пратчетт; пер. з англ. Б. Терещенко та О. Петіка. [2-ге вид., виправл.]. К. : Вид. група КМ-БУКС, 2019. 472 с.
2. Загнітко А. П. Основи дискурсології : наук.-навч. вид. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с.
3. Карп М. А. Когезія та когерентність як сукупність текстового зв'язку у британських художніх мультимодальних творах. Мова і культура. 2014. Вип. 17. Т. 2. С. 182–189. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2014_17_2_30
4. Ключка Н. Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 129-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_24_41
5. Москальская О. И. Грамматика текста : учеб. пособ. М. : Высшая школа, 1981. 183 с.
6. Фивегер Д. Лингвистика текста в исследованиях ученых ГДР. Синтаксис текста. М. : Наука, 1979. С. 320.
7. Gaiman N. Good Omens: the nice and accurate prophecies of Agnes Nutter, witch / Neil Gaiman, Terry Pratchett. New York: William Morrow, 2006. 512 p.
8. Halliday M. Cohesion in English / M. Halliday, H. Ruqayia. London : Longman, 1976. 374 p.

Резюме

У статті розглянуті лінійні форми реалізації категорії зв'язності як провідні чинники структурно-семантичного влаштування художньотекстового утворення. Простежені універсальні типи лексичної рекурентності із висвітленням диференційних маркерів формалізації останньої у межах англомовного художньотекстового цілого та його тексті-перекладі українською мовою.

Ключові слова: художньотекстова єдність, зв'язність, лексична рекурентність, універсально-диференційовані ознаки, тематична група, номінативний ланцюг.

Резюме

В статье рассмотрены линейные формы реализации категории связности как ведущие факторы структурно-семантической организации художественно-текстового формирования. Прослежены универсальные типы лексической рекурентности с выявлением дифференцированных маркеров формализации последней в пределах англоязычного художественно-текстового целого и его тексте-переводе на украинский язык.

Ключевые слова: художественно-текстовое единство, связность, лексическая рекурентность, универсально-дифференцированные признаки, тематическая группа, номинативная цепочка.

Summary

Linear forms of coherence category realization as prominent markers of belles-lettres style text unity structural-semantic formation have been examined. The universal types of lexical recurrence together with its different expression within the English language belles-lettres style text whole and its text-translation into Ukrainian have been analyzed.

Keywords: belles-lettres style text unity, coherence, lexical recurrence, universal-differential features, thematic group, nominative chain.

